

Для цитування: Шевченко І.С. Дублетний концепт ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мовній картині світу / І.С. Шевченко, І.В. Давиденко // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – 2012. – № 23 (248). – С. 165–169.

Please cite as: Shevchenko, I.S. and Davydenko, I.V. (2012). Dubletnyy kontsept DIM – HOUSE / HOME v anhliys'kiy movniy kartyni svitu [Doublet concept HOUSE / HOME in the English Linguistic Worldmap]. *Naukovyy visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Filolohichni nauky – Lesia Ukrainka Volyn national University, Scientific messenger, Philology and General Linguistics series*, 23 (248), 165-169 (in Ukrainian)

УДК 811.111'371

І.С. Шевченко (д.ф.н., проф.), І.В. Давиденко (викл.)

ДУБЛЕТНИЙ КОНЦЕПТ ДІМ – HOUSE / HOME В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Сучасна лінгвістика виходить з розуміння мови як засобу об'єктивації знань про світ і трактування концепту як «кванта структурованого знання», «оперативної змістової одиниці пам'яті» [7]. Залежно від провідного критерію аналізу вироблено безліч класифікацій концептів: за ступенем залученості культури концепти поділяються на когнітивні й культурні; за засобами вербалізації – на лексичні, фразеологічні, граматичні, текстові; за здатністю концептів бути центром (прототипом) категорій – категоріальні й некатегоріальні, за роллю в організації людської взаємодії – регулятивні та нерегулятивні; за їх приналежністю до певного сегменту картини світу – емоційні, етичні та ін, за природою асоційованого з концептом феномена – поведінкові, предметні і т.д., за класифікувальними властивостями – параметричні і непараметричні і т.ін. Як правило, концепт має одне ім'я, однак новітні дослідження лексичних концептів, що мають декілька імен типу FAITH / TRUST / BELIEF [12], HOUSE / HOME [3; 11] акцентують положення про те, що між мовним знаком і концептом немає однозначної відповідності: концепт може бути об'єктивованим різними знаками, а знак може бути засобом апелювання до різних концептів [4; 5; 10]. Тим самим можна припустити наявність у картині світу особливого типу **дублетних концептів**, які засновані на ідеографічних дублетах (термін С.А. Жаботинської) –

двох і більше поняттях, що частково перетинаються, та втілюються у мові іменами цих понять (пор.: О.С. Ахманова визначає дублет як один з двох термінів, які називають один і той же самий об'єкт, поняття [1]). Мета нашої статті – запропонувати методику аналізу дублетності лексичного концепту, закоріненої в полісемії та синонімії його номінацій, зокрема, її завданням є розгляд концепту ДІМ – HOUSE / HOME, вербально представленого полісемантичними іменниками *house* і *home* та їхніми синонімами.

Концепт ДІМ ставав об'єктом аналізу різних когнітивних досліджень. У лінгвокультурній концептології ДІМ, репрезентований фразеологічними засобами англійської мови, розглядається як макроетноконцепт, що складається з концептів HOUSE і HOME, які в свою чергу підрозділяються на мікроконцепти FAMILY, FATHERLAND, HOUSE, BUILDING, AUDIENCE [11]. Визначено семантичний простір концепту ДІМ в поезії США ХХ століття [9]. Проте наразі поза увагою дослідників залишається питання про те, як саме концепт ДІМ – HOUSE / HOME позначається за допомогою його імен – лексем *house* і *home*, чия розгалужена полісемія, пов'язана з синонімією, залежить від змісту дублетного концепту. Саме такий підхід засвідчує актуальність дослідження, яке сприяє вирішенню актуальної для лінгвістики проблеми – з'ясуванню когнітивних засад існування декількох значень у одного знака та визначенню властивостей концепту дублетного типу.

За даними І.В. Давиденко, засоби лексичної репрезентації концепту ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мові включають декілька базових лексем-синонімів: іменники *house*, *home*, *building*, *dwelling*, *abode*, *household*, *dynasty*. Кількість їхніх словникових значень істотно різниться від 21 і 22 значень для *house* і *home* до 2–4 значень для кожного синоніма, при цьому зміст лексем *house* і *home* охоплює зміст їхніх синонімів, що робить обидва полісеманта іменами концепту ДІМ – HOUSE / HOME (пор.: «ім'я концепту – мовний знак, що передає зміст концепту найбільш повно й адекватно» [2, с. 35]).

Методика лінгвокогнітивного аналізу дублетного лексичного концепту ДІМ вимагає визначення лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) його номінацій – лексем-полісемантів *house (n.)* і *home (n.)*, часткова синонімія яких приводить до формування понятійного дублета, який покладено в основу концепту. Перш за все, **етимологічний шар** концепту ДІМ – HOUSE / HOME утворений поняттями «захисток» і «житло», наявними в етимонах лексем *house* і *home* (*house* – від протогерм. **khusan* – «ховатися»; *home* – від протоіндоевроп. **tkei* - «селитися» [20; 22]), що зумовлює їхні внутрішні форми – «захисток» (*house*) и «житло» (*home*). Така етимологія і внутрішні форми лексем *house (n.)* и *home (n.)* свідчать про їхню полісемантичну і частково синонімічну природу, яка простежується у низці спільних значень лексем: «місце проживання», «сім'я».

Концептуальне моделювання дублетного концепту ДІМ на базі значень (ЛСВ) його лексичних номінацій, відбувається у три етапи за комплексною методикою, запропонованою С.А. Жаботинською [4; 5; 6].

Перший етап – це визначення ЛСВ лексем *house (n.)* і *home (n.)* за їхніми словниковими значеннями; побудова концептуальних мереж полісемії цих лексем. Концептуальна модель структурується фреймами. Фрейми не є сутностями, це інструменти мислення, що забезпечують аранжування інформації [4]. Тематично згруповані в них пропозиції у складі логічного суб'єкту (цільовий концепт) і предикату (ознака, що приписується суб'єкту) слугують інструментом для побудови фреймів-мереж конкретних предметних царин. Концептуальні мережі будуються за допомогою базисних фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного й компаративного [4].

Концептуальна модель – результат інтеграції базисних фреймів – перетворюється в когнітивну модель із застосуванням до неї когнітивної операції *висвітлювання* – виявлення семантичних фокусів, частотності реалізації ЛСВ в мовленні і встановлення виділених увагою сем («висвітлених» за С.А. Жаботинською [4] чи «типових» за М.В. Нікітіним [8]) шляхом аналізу словникових дефініцій слова і сполучуваності слова в мовленні.

Далі відбувається ідентифікація доменів, до яких відносяться вже виявлені ЛСВ у рамках отриманих мереж полісемії лексем. Домен – структура фонових знань [14], когнітивна сутність, ментальний досвід, репрезентаційний простір або концептуальний комплекс [16; 17]. Нарешті, відбувається порівняння мереж полісемії і наборів доменів, в межах яких реалізуються значення полісемантів *house (n.)* і *home (n.)*, та виявляються їхні спільні і відмінні ЛСВ, що дозволяє порівняти мережі полісемії і набори доменів, в межах яких реалізуються значення полісемантів. За наявності однакових ЛСВ у різних полісемантів вони можуть бути порізноmu представленими в мовленні (більш чи менш типовими).

В основі дублетності концепту ДІМ полягає подібність та відмінність між лексемами *house (n.)* і *home (n.)*, що обумовлено полісемією і участю в утворенні різних синонімічних рядів цих лексем, що дозволяє вважати їх взаємодоповнюючими. За узагальненими даними словників [13; 15; 18; 19; 21] у іменника *home* виділяються 22 ЛСВ, які з урахуванням тематичної близькості об'єднано в 13 основних значень, що мають свої варіанти, пов'язані родовидовими відношеннями [3]. Між цими ЛСВ *home (n.)* є зв'язки, що моделюються пропозиціями базисних фреймів, а саме: партитивна й локативна схеми, схожості та подібності, а також схема класифікації. Поєднання цих схем дозволяє побудувати **концептуальну мережу полісемії лексеми *home (n.)***, різні ЛСВ якої профілюються у межах *трьох доменів*:

(1) у домені **МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ** –

субдомени: ЖИТЛО ЛЮДИНИ (ЛСВ «споруда, де живе людина» «споруда, де живе людина із своєю сім'єю», «батьківський дім», «безпечне місце»; «батьківщина»); ОРГАНІЗАЦІЯ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ПЕВНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ (ЛСВ «дислокація організації», «місце, де піклуються про людей / тварин», «притулок»);

(2) МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ РОСЛИНИ / ТВАРИНИ;

(3) МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ'ЄКТА –

субдомени: МІСЦЕ РЕЧІ; МІСЦЕ ПОДІЇ; МІСЦЕ (КОМП'ЮТЕР); МІСЦЕ-ЦІЛЬ (СПОРТ).

У мовленні (в тексті) «висвітленими» є такі значення лексеми *home*, що зумовлюють специфіку поняття ДІМ – НОМЕ: «житло сім'ї», «помешкання», «житло-споруда»: «види споруд», «сім'я».

Лексем ***house n*** має 21 ЛСВ, які тематично об'єднано в 14 основних значень зі своїми варіантами – родо-видовими поняттями, що також моделюються пропозиціями базисних фреймів. Ці пропозиціональні схеми утворюють **концептуальну мережу полісемії лексеми *house n***, різні ЛСВ якої профілюються у **чотирьох доменах**:

(1) МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ –

субдомени: ЖИТЛО ЛЮДИНИ (ЛСВ «споруда, де живе людина (зі своєю сім'єю)», «студентський гуртожиток», «династія, давній рід»), КОМЕРЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ (ЛСВ «види комерційних організацій»; «персонал»; «керівництво»), АДМІНІСТРАТИВНИЙ ОРГАН (ЛСВ «будинок законодавчого органу» «кворум законодавчого органу»), РОЗВАЖАЛЬНИЙ ЗАКЛАД (ЛСВ «театр / ресторан / казино», «публіка в театрі»);

(2) МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ТВАРИНИ;

(3) МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ'ЄКТА –

субдомени: МІСЦЕ РЕЧІ, МІСЦЕ НА НЕБІ, МІСЦЕ (СПОРТ);

(4) МУЗИКА [3].

За даними І.В. Давиденко, найбільш висвітленими значеннями іменника *house* в мовленні є «споруда, де живе людина (як правило, із своєю сім'єю)», «будинок / палата законодавчого органу», «сім'я» [там само].

Таким чином, іменники-полісеманти *house* і *home* апелюють до концепту ДІМ (домен МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ) та й до інших концептів в інших доменах, у межах яких профільовано їхні ЛСВ. Їхніми спільними доменами є: МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ, МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ НЕЖИВОГО ОБ'ЄКТА та МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ТВАРИНИ / РОСЛИНИ, що є одним із свідчень їхньої

синонімії, часткової взаємозамінності та доповнюваності. Доменом профілювання концепту ДІМ – HOUSE / HOME є МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ, інші ж домени для цього концепту не релевантні. У домені МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ суміжною областю концептуальних мереж полісемії іменників *house* і *home* є субдомен ЖИТЛО ЛЮДИНИ, в якому профілюються ЛСВ, **спільні** для обох лексем: «споруда, де живе людина (зі своєю сім'єю)», «помешкання», «житло сім'ї», «сім'я» [3].

Другий етап аналізу – розгляд лише ті ЛСВ лексем *house* (*n.*) і *home* (*n.*), які відносяться до домену МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ. Аналіз робиться на основі словникових статей і семантичної комбінаторики лексем (тільки у тих значеннях, які належать до домену МІСЦЕ ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ і репрезентують концепт ДІМ – HOUSE / HOME). На підставі аналізу сполучуваності досліджуваних ЛСВ будуються їх фреймові мережі, які допомагають виявити квалітативні, локативні, темпоральні, посессивні та інші характеристики цих ЛСВ.

Третій етап: аналіз синонімів, що іменують концепт ДІМ – HOUSE / HOME, виходячи з положення про те, що концепт співвідноситься з планом вираження усієї лексико-семантичної парадигми [2]. Полісеманти *house* і *home* виявляють близько 500 синонімів, які утворюють синонімічні ряди, відповідно ЛСВ імен концепту ДІМ – HOUSE / HOME. Різна номінативна щільність цих рядів свідчить про різний ступінь деталізації фрагменту реальності, що свідчить про наявність смислових відтінків. Найбільш чисельні, деталізовані синонімічні ряди відносяться до ЛСВ «житло-споруда» і «помешкання». Це дозволяє зробити висновок про актуальність для носіїв мови цих ЛСВ, що є базовими смислами концепту ДІМ – HOUSE / HOME.

У цілому дублетність концепту ДІМ – HOUSE / HOME ми вбачаємо у його поліапельованості за допомогою виділених 13 основних ЛСВ *home* і 14 ЛСВ *house*, які частково перетинаються та формують інтегральну поняттєву зону концепту, яку представлено спільними для лексем *house* та *home* значеннями, та двома диференційними зонами, сформованими їхніми диференційними

значеннями. У моделі дублетного концепту ДІМ його **інтегральна зона** утворена спільними для лексем *house* та *home* значеннями «споруда, де людина живе зі своєю сім'єю», «помешкання», «житло сім'ї», «сім'я».

Відмінні значення полісемантів *house* та *home* утворюють **диференційні зони** концепту ДІМ: **поняттєва зона ДІМ – HOUSE** представлено низкою значень лексеми *house*, пов'язаних зі спорудою, де хтось знаходиться: «університетський гуртожиток», «будинок / палата законодавчого органу», «розважальний заклад», «комерційні організації», «розважальний заклад» («gambling / sporting house», «house of prostitution»; «eating / dinner house», «opera house»), або з тими, хто перебуває у цій споруді: «династія / давній рід», «студенти, що проживають в університетському гуртожитку», «персонал / керівництво організації», «кворум законодавчого органу».

Диференційна **поняттєва зона ДІМ – HOME** представлена низкою значень лексеми *home*, пов'язаних зі спорудою, в якій комусь надається допомога: «організація, яка піклується про людей, яким необхідна допомога»; «види добродійних організацій» («orphan's home», «nursing home», «elderly home», «rest home», «mental home», «detention home»), з людьми, що мешкають в цій споруді: «люди – мешканці оселі», та з місцем, де знаходиться домівка: «місце, де знаходиться домівка», «місце, де знаходиться батьківський дім / батьківщина».

Підсумовуючи, можна зробити висновок про наявність в картині світу особливого типу концептів – дублетних одиниць, чий поняттєвий простір утворено двома і більш поняттями – дублетами і вербалізовано іменами кожного з них, які частково перетинаються. В англійській картині світу таким концептом є ДІМ – HOUSE / HOME – складне ментальне утворення, до якого апелюють два його імені – полісеманти *house* і *home* та їх синоніми. Поняттєву основу концепту становить **ідеографічний дублет** HOUSE / HOME у відповідності до внутрішніх форм двох імен концепту «притулок / житло», які утворюють його інтегральну й диференційні зони.

Запропонований підхід аналізу концептуальної дублетності, заснований на когнітивній методиці дослідження полісемії, є перспективним для подальших досліджень типології концептів на матеріалі різних мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Воркачев С.Г. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
3. Давыденко И.В. Лексическая репрезентация концепта ДОМ – HOUSE / НОМЕ в английском языке: лингвокогнитивный аспект / Давыденко И.В.: Автореф. дисс. .. канд. филол. наук. – Харьков, 2012. – 20 с.
4. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / Жаботинская С.А. // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : збірник наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 357–368.
5. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – № 928. – 2010. – С. 6–20.
6. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Ялта, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е.С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие / М.В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.

9. Радзиевская С.А. Семантическое пространство концепта ДОМ в американской поэзии XX столетия : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : .спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.А. Радзиевская. – Киев, 2008. – 20 с.
10. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: монография / Слышкин Г.Г. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
11. Чернобай С.Е. Концепт «дом» в английской фразеологической картине мира / С.Е. Чернобай // Ученые записки Таврич. нац. ун-та имени В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 23 (62). – № 3. – 2010. – С. 136–140.
12. Янова О.В. Концепт BELIEF / TRUST / FAITH: структура и репрезентация в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : .спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Янова. – Санкт-Петербург, 2005. – 21 с.
13. BBC English Dictionary. – London : HarperCollins Publishers, 1993. – 1372 p.
14. Clausner T.C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1–31.
15. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London : Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p.
16. Langacker R. Grammar and Conceptualization / Langacker R. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
17. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – XI, 547 p.
18. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ldoceonline.com/search/>
19. Longman Dictionary of Contemporary English – Harlow : Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p.

20. Online Etymology Dictionary (OED). [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
21. Oxford Advanced Learner`s Dictionary of Current English / Ed. by J.Crowther. - Oxford: Oxford University Press, 1998. - 1428 p.

АНОТАЦІЯ

Давиденко І.В., Шевченко І.С. Дублетний концепт ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мовній картині світу.

У статті, яку виконано у руслі когнітивної лінгвістики, виокремлюється новий тип концепту – дублетний концепт, чий поняттєвий простір утворено двома і більш поняттями – дублетами і вербалізовано іменами кожного з них, які частково перетинаються. Провідні властивості дублетності розкриваються на прикладі концепту ДІМ – HOUSE / HOME. За допомогою когнітивного моделювання лексичної полісемії виводяться значення полісемантичних іменників *house* і *home* та їхніх синонімів. Ці значення упорядковуються за моделлю концептуальної мережі та розподіляються між поняттєвими доменами. Понятійну основу концепту становить ідеографічний дублет HOUSE / HOME у відповідності до внутрішніх форм двох імен концепту «притулок / житло», які утворюють його інтегральну й диференційні зони. Інтегральна зона представлена значеннями «споруда, де живе людина (зі своєю сім'єю)», «помешкання», «житло сім'ї», «сім'я», спільними для лексем *house* і *home*. Диференційні зони HOUSE / HOME представлені відмінними значеннями цих лексем.

Ключові слова: концепт ДІМ, концептуальний домен, лексичне значення, полісемія, лексико-семантичний варіант, синонімія, концептуальна мережа.

АННОТАЦИЯ

Давыденко И.В., Шевченко И.С. Дублетный концепт ДОМ – HOUSE / HOME в английской языковой картине мира.

В статье, выполненной в русле когнитивной лингвистики, выделяется новый тип концепта – дублетный концепт, понятийное пространство которого образовано двумя и более понятиями – дублетами, и вербализовано частично пересекающимися именами каждого из них. Основные свойства дублетности раскрываются на примере концепта ДОМ – HOUSE / HOME. С помощью когнитивного моделирования лексической полисемии выводятся значения полисемантических существительных *house* и *home* и их синонимов. Эти значения упорядочиваются по модели концептуальной сети и распределяются между понятийными доменами. Понятийную основу концепта составляет идеографический дублет HOUSE / HOME, соответствующий внутренним формам двух имен концепта «убежище / жилище», которые образуют его интегральную и дифференциальные зоны. Интегральная зона представлена значениями «строение, где живет человек (со своей семьей)», «жилище», «жилище семьи», «семья», общими для лексем *house* и *home*. Дифференциальные зоны HOUSE / HOME представлены отличными значениями этих лексем.

Ключевые слова: концепт ДОМ, концептуальный домен, лексическое значение, полисемия, ЛСВ, синонимия, концептуальная сеть.

ABSTRACT

Davydenko I.V., Shevchenko I.S. Conceptual duplex HOUSE / HOME in the English worldview.

This article, written in line with cognitive linguistics, reveals a new type of concept – the conceptual duplex which conceptual space is formed by two or more doublet concepts and verbalized by partially overlapping names of each of them. The

main properties of the conceptual duplex are disclosed on the example of the concept HOUSE / HOME. Cognitive modeling of lexical polysemy displays the senses of the polysemantic nouns *house* and *home* and their synonyms. These meanings are organized according to the conceptual network and distributed between the conceptual domains. A conceptual duplex HOUSE / HOME forms a conceptual basis of the concept in accordance with the internal forms of the two concept names "shelter / dwelling" which constitute its integral and differential zones. The integral zone is represented by the senses: "a building where a person lives (with his / her family)", "dwelling", "a building where a family lives", "a family" that are common for the both *house* and *home*. Differential zones HOUSE / HOME are represented by differential senses of these words.

Key words: concept HOUSE / HOME, conceptual domain, lexical meaning, polysemy, sense, synonymy, conceptual network.

Електронні адреси: davydenko_inna@mail.ru; ishev7@gmail.com